

Wstęp

*Z chwilą akceptacji świadomości istnienia
nieskończonych przedziałów między istotami ludzkimi
– nawet pozostającymi w największej bliskości
– może się rozpocząć cudowne życie w sąsiedztwie,
o ile zdołamy pokochać owe przedziały pozwalające
każdemu widzieć inne osoby w całej ich niebiańskiej pełni.*

Rainer Maria Rilke, *Listy*¹

Intymność w kulturze jest jednym z naczelných pojęć służących tworzeniu wyobrażeń o życiu społecznym. W późnej nowoczesności opisuje się ją jako zindywidualizowaną, a zarazem zglobalizowaną, cyfrową, technologiczną i zmedyalizowaną przestrzeń życia prywatnego. Socjolog Ken Plummer przekonuje, że nie można wyróżnić jednej spójnej wizji intymności; żyjemy równolegle w świecie intymności tradycyjnej, modernistycznej i postmodernistycznej razem². We współczesnych społeczeństwach intymność sytuuje się w centrum życia prywatnego jednostki, które z kolei wytycza granice relacji społecznych. Intymność opiera się na uszanowaniu prywatności odczuć innych. Jej zakres jest tym większy, im mniejszy jest dostęp do sfery prywatności drugiego człowieka³. We współczesnej kulturze związki intymne jawią się jako główne pole eksploatacji własnego wnętrza i odkrywania siebie; odwołują się do wewnętrznych, najtajniejszych, ukrytych przeżyć człowieka, należą też do najważniejszych form samorealizacji w schemacie *loving, caring and sharing*⁴. W obecnej kulturze sedno dobrego życia, jak twierdzi Charles Taylor, lokalizowane jest w zwyczajności i codzienności, na płaszczyźnie relacji rodzinnych, pracy i miłości⁵.

Pojęcie intymności, stosowane w naukach społecznych z reguły bez dodatkowych eksplikacji, stanowi kategorię kłopotliwą, nie lokuje się w stabilnej

¹ List do poety Emanuela von Bodmana z dnia 17 stycznia 1901 r., por. Wanda Markowska, *Słowo wstępne*, [w:] Rainer Maria Rilke, Lou Andreas-Salomé, *Listy*, przeł. Wanda Markowska, Czytelnik, Warszawa 1986, s. 51.

² Ken Plummer, *Intimate Citizenship: Private Decisions and Public Dialogues*, University of Washington Press, Seattle & London 2003, s. 20–25.

³ Staci Newmahr, *Playing on the Edge. Sadomasochism, Risk, and Intimacy*, Indiana University Press, Bloomington–Indianapolis 2011, s. 171.

⁴ Lynn Jamieson, *Intimacy: Personal Relationships in Modern Societies*, Polity Press, Cambridge 2005, s. 9.

⁵ Charles Taylor, *Etyka autentyczności*, przeł. Andrzej Pawelec, Wydawnictwo Znak, Kraków 2002, s. 47–48.

konstrukcji teoretycznej, w blokach statycznie danej, pewnej wiedzy. Stawiając w centrum uwagi problem intymności, napotykamy trudność, gdyż wydobywamy na jaw to, co powinno zostać osłonięte, gdyż intymne oznacza zakryte, chronione przed widokiem i ostentacją. Istotę intymności stanowi niedostępność ze względu na subiektywność i niepowtarzalność przeżyć. Jest to trudna do wyrażenia sfera najbardziej wewnętrznych i często nieujawnianych doznań, własna sekretna historia jednostki, delikatna społeczna relacja, która wymaga zarówno planu i strategii, jak również dyskrecji i taktu, żeby przetrwać w swej niepowtarzalności i wyjątkowości. Można zaryzykować tezę, że nie wymaga ona w ogóle definicji, jest bowiem odczuwana, praktykowana oraz ostatecznie dyskursywnie niewyraźna.

Problematyka intymności wymaga dużo bardziej subtelnej podejścia niż to, jakie zwykła do tej pory oferować nam socjologia. Mimo pewnej liczby przeprowadzonych studiów można uznać, że stan badań nad intymnością jest skromny, zwłaszcza gdy bierze się pod uwagę ubóstwo odpowiedniej i precyzyjnej terminologii, brak rozwiniętej i spójnej teorii socjologicznej oraz brak zweryfikowanych i efektywnych pod względem poznawczym narzędzi badawczych. Temat ten z trudem poddaje się kategoryzacji, kwantyfikacji i tzw. naukowemu opracowaniu. Badanie intymności i prywatności zmusza do zejścia z poziomu znaczących twórców społecznych na poziom „mikrokomórkowej” socjologii zmysłów. Do tej pory socjologia, ogólnie rzecz biorąc, starała się opisać wzór, jaki ostatecznie jest widoczny na powierzchni tkaniny społecznej, jeśli jednak chcemy pojąć siły, które ją wytworzyły i ukształtowały, musimy, jak przekonuje Georg Simmel, docenić znaczenie delikatnych, niepozornych nici zadzierzających się między ludźmi⁶. Zarzuca się przedstawicielom nauk społecznych, że potrafią ustalić prawa, lecz za cenę utraty „niepowtarzalności doświadczenia” tymczasem należy opisywać zawsze pojedynczego człowieka w jego absolutnej niepowtarzalności⁷.

Przedstawiona praca stanowi propozycję w zakresie odczytywania „mikrokomórkowej” przestrzeni intymności i prywatności w perspektywie rzeczywistości potocznej i naukowej. Trudno mówić o precyzji umożliwiającej obiektywne odzwierciedlenie i oddzielenie od siebie elementów, by określić wzorzec łączących je związków i odkryć niezmiennie prawa rządzące tymi zjawiskami. Praca jest próbą wyjścia poza stereotypy poznawcze sprowadzające obszar intymności do seksualnych klisz, obecnych nie tylko w świadomości potocznej, ale i naukowej. Książka ta jest świadectwem raczej poszukiwań niż gotowych odpowiedzi. Sygnalizuję zarówno różne perspektywy i różne sposoby, jak i rozmaite rozłożenie akcentów w rozważaniach na temat intymnej strony życia prywatnego, snutych na gruncie nauk społecznych.

⁶ Georg Simmel, *Socjologia zmysłów*, [w:] tenże, *Most i drzwi. Wybór esejów*, przeł. Małgorzata Łukasiewicz, Oficyna Naukowa, Warszawa 2006, s. 203.

⁷ Pierre Bourdieu, *Reguły sztuki. Geneza i struktura pola literackiego*, przeł. Andrzej Zawadzki, Universitas, Kraków 2001, s. 8.

Książka składa się z dwóch głównych części. Pierwsza z nich przedstawia zagadnienia teoretyczne mieszczące się w czterech modułach tematycznych: intymność, prywatność, ciało i seks. Druga to część empiryczna, która prezentuje wyniki jakościowej analizy badań relacji intymnych w związkach dorosłych partnerów.

Dział pierwszy części teoretycznej poświęcony jest definicjom i próbom konceptualizacji kategorii intymności. W interpretacji wielu badaczy intymność oznacza bardzo specjalny, specyficzny rodzaj wiedzy o sobie, stan wewnętrznej głębi, sekretności, poufności między ludźmi kreowanej w bliskich związkach uczuciowych. Intymność, opierając się na bezpośrednim wyrażaniu emocji, wzajemnym zrozumieniu i seksualnej namiętności, jest uznanym ideałem istotnym dla funkcjonowania relacji międzyludzkich, jednocześnie podlega procesom instytucjonalizacji, kodyfikacji czy legitymizacji. Przedstawione przemiany intymności w obszarze małżeństwa, rodziny, przyjaźni i miłości wyodrębnione są głównie z europejskiej historii życia prywatnego.

W centrum rozważań w tym dziale znajduje się problematyka prywatnych i publicznych obszarów życia społecznego. Pytanie o intymność jest pytaniem o przeobrażenia, jakie musiały dokonać się w sferach prywatnej i publicznej w obszarze kontaktów międzyludzkich. Historyczna analiza zmieniających się warunków życia prywatnego jest punktem wyjścia do przedstawienia sposobów definiowania granic przestrzeni domu, społecznej biografii kobiety i mężczyzny, sfery sensualnych pragnień, namiętności, przeżyć jednostki. Współcześnie prywatność stała się poszukiwanym towarem sprzedawanym w sferze publicznej w postaci najbardziej intymnych przeżyć. Naruszenie granic prywatności oraz konieczność jej ochrony w sposób immanentny wiąże się z rozwojem nowych mediów i technologii, które pozwalają na pozyskiwanie, gromadzenie, przedstawianie, przetwarzanie i transferowanie danych na niespotykaną dotąd skalę. Prywatność relacyjna i fizyczna znalazły się w niebezpieczeństwie na skutek otwarcia przestrzennych i fizycznych sfer życia osobistego.

Dział trzeci zajmuje się ciałem zarówno w aspekcie społeczno-kulturowym, jak i biologicznym. Najbardziej „naturalne” techniki ciała: sposoby mycia, spania, kopulacji, prokreacji, defekacji, od dawna podlegały dyktatowi kultury oraz potrzeb społecznych. Ciało jest dynamiczne, formowane w ciągle zmieniających się warunkach; przyjmuje na siebie funkcje refleksyjne, odpowiedzialne za kształtowanie ludzkiej tożsamości. Jest miejscem społecznej kontroli. W procesie cywilizowania ciała następuje swoiste rozszczepienie człowieka i tworzenie wyraźnych granic między sferą intymną, prywatną a sferą publiczną.

W dziale czwartym znalazły miejsce współczesne i dawne opowieści dotyczące seksu. Najbardziej intymne i prywatne doświadczenia człowieka stają się obiektem publicznej dyskusji. Mamy do czynienia z dosadnością spraw seksualnych, które wcześniej funkcjonowały jako tabu w publicznej debacie. Nastąpiło upolitycznienie spraw erotycznych oraz wprowadzenie tematu życia seksualnego w sferę wiedzy eksperckiej i naukowej. Obsceniczność, pojawiająca się

w miejsce tabu, odziera seksualność z tajemnicy będącej jednym z tych elementów życia społecznego, który skutecznie współtworzy pole *sacrum*, tak istotne dla regulowania i unormowania zachowań społecznych. Intymność identyfikowana z miłością lub seksem jest fetyszem współczesnych czasów, towarem w świecie przemysłu rozrywkowego. W kulturze rosnących aspiracji materialnych wykorzystuje się seks jako atrakcyjną ikonę strategii marketingowych i narzędzie pomnażania kapitału.

Drugą, empiryczną część książki otwiera rozdział zawierający przegląd wybranych badań na temat intymności w perspektywie nauk społecznych. Uwagi o charakterze teoretycznym i metodologicznym są wprowadzeniem do głównego nurtu rozważań tej części, a mianowicie do analizy wyników przeprowadzonych przeze mnie badań. Przedstawione w książce dane uzyskałam dzięki analizie jakościowej zebranych definicji intymności oraz wypowiedzi pochodzących z wywiadów grupowych. Podstawowym celem zaprojektowanych badań jest ujawnienie znaczeń przypisywanych przez badanych pojęciu intymności w związkach dorosłych partnerów. Poznanie rzeczywistości związków intymnych odbywa się przez sięganie do subiektywnych danych, które są następstwem przeżywania świata społecznego przez jej uczestników. Staram się przedstawić w pewnym zakresie potencjalną złożoność znaczeń oraz różnorodność sposobów odczuwania i praktykowania tej sfery życia badanych. Wnioski z materiału empirycznego nie mają w niniejszej pracy charakteru uogólniającego, nie roszczą sobie pretensji do uprawomocnienia. Nie są również zbiorem autorytatywnych wniosków, dyrektyw czy wskazówek. W części badawczej nie interesuje mnie przedstawienie „obiektywnej rzeczywistości” z użyciem zmiennych i wskaźników. Można jedynie mieć nadzieję, że na ten temat uda się rozwinąć „pojęcia uwrażliwiające”, przybliżone koncepcje, które zawsze będą uproszczonym i prowizorycznym przewodnikiem po złożonej i zmiennej rzeczywistości. Zwłaszcza że przedmiot analizy składa się przynajmniej w części z poglądów i myśli działających podmiotów, czyli badanych, którzy stosują własne „pojęcia uwrażliwiające” w obszarze relacji intymnych⁸.

Intymne i prywatne praktyki kultury codzienności można uznać za „praktyczną naukę o niepowtarzalności”, która wywraca na drugą stronę nasze myślowe nawyki, gdzie naukowa racjonalność oznacza poznawanie tego, co ogólne, w oderwaniu od okoliczności i przypadkowości. Wydaje się, że obecne kategorie wiedzy są wciąż jeszcze zbyt proste, a modele analizy niewystarczająco dopracowane, abyśmy mogli z dużą swobodą rozważać pomysłowość codzienności⁹. Poznawanie oraz opis intymnych i prywatnych aspektów życia powinny być wnikliwe i subtelne, bo to przecież szukanie szczelin codzien-

⁸ Herbert Blumer, *What is wrong with social theory*, „American Sociological Review”, 18, 1954, s. 3–10.

⁹ Michel de Certeau, Luce Giard, Pierre Mayol, *Wynaleźć codzienność*, t. 2: *Mieszkać, gotować*, przeł. Katarzyna Thiel-Jańczuk, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2008, s. 236.

ności. Analizowane w książce prywatne sposoby posługiwania się ciałem w sypialni, toalecie czy łazience to tematy pozornie banalne, błahe, a niekiedy wprowadzające w zakłopotanie, jak na przykład defekacja czy puszczenie wiatrów. Podważają one arsenał procedur naukowych i kategorii epistemologicznych. Mylą się jednak ci, którzy sądzą, że są to problemy naukowo nieistotne. Fundamentalne struktury życia ludzkiego są obecne nie tylko w wielkich i doniosłych zjawiskach sfery publicznej, ale objawiają się także, a może przede wszystkim w rytuałach, gestach, obyczajach, konwencjach budujących codzienne relacje międzyludzkie. Naukowe zaabsorbowanie doświadczeniami życia codziennego Umberto Eco nazywa filozofią lędzwi¹⁰. Kiedyś miarę przydatności jakiegoś przedmiotu w roli obiektu studiów stanowił stopień jego oderwania od życia, monotonii i ezoteryczności. Obecnie w niektórych kręgach, jak zauważa brytyjski filozof i teoretyk kultury, Terry Eagleton, „chodzi raczej o pytanie, czy jest to coś, co ty i twoi przyjaciele robicie po zapadnięciu zmroku”¹¹. Badacze coraz częściej odrzucają nadmiar postmodernistycznych reprezentacji, narracji i dyskursów na rzecz trywialności praktycznego świata, zmierzając ku socjologii organoleptycznej. W nowym modelu socjologii, rezygnującej z roli świadomości na korzyść somatyczności, należałoby uznać znaczenie świadectw zmysłowych będących udziałem badacza. Socjolog powinien więc opisywać rzeczywistość społeczną, dotykając jej, wachając ją i smakując¹².

Badanie intymności, jak miałam okazję się przekonać, to zadanie onieśmiewające. Chciałabym, aby przeczytanie tej książki było intymnym przeżyciem, podobnie jak dla mnie pisanie jej okazało się intymną, fascynującą podróżą. Przedstawione w książce rozumowanie opiera się na selekcji wielu źródeł. Ufam, że dokonywane przeze mnie zestawienia różnych punktów widzenia dotyczących kwestii tego, co tworzy obszar intymnych i prywatnych praktyk codzienności, zachęci czytelników do lektury niniejszej analizy oraz dalszych, własnych przemyśleń. W końcu każdy z nas jest badaczem intymności, ale nie każdy decyduje się na sporządzanie z tego tematu naukowego raportu.

Pragnę podziękować wszystkim, którzy przyczynili się do powstania tej książki, zwłaszcza zaś osobom, które okazały mi zaufanie, godząc się na rozmowy i wywiady. Czułam się zaszczycona, mogąc w pewien sposób uczestniczyć w ich życiu. Jestem wdzięczna za ich znaczący wkład w książkę.

Dziękuję Pani Prof. Annie Kwak oraz Panu Prof. Wojciechowi Pawlikowi, którzy zadali sobie trud uważnego przeczytania maszynopisu tej książki.

¹⁰ Umberto Eco, *Semiologia życia codziennego*, przeł. Joanna Ugniewska, Piotr Salwa, wstęp Joanna Ugniewska, Czytelnik, Warszawa 1996, s. 251.

¹¹ Terry Eagleton, *Koniec teorii*, przeł. Bartosz Kuźniarz, Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa 2012, s. 12.

¹² Izabella Bukraba-Rylska, *W stronę socjologii organoleptycznej*, [w:] Maciej Gdula, Aleksandra Grzymała-Kazłowska, Renata Włoch (red.), *Nowe rzeczywistości społeczne, nowe teorie socjologiczne. Dyskusje i interpretacje*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2012, s. 34, 46–47.

Komentarze, uwagi, sądy, którymi osoby te zechciały się ze mną podzielić, pomogły mi nadać książce jej obecny kształt, choć oczywiście wszystkie występujące w niej nadal niedociągnięcia obciążają wyłącznie autorkę.

Przyjaciołom dziękuję za ich niezłomną wiarę we mnie. Nigdy nie byłabym w stanie napisać książki, gdyby nie pomoc i wsparcie ze strony mojej rodziny. Chciałabym podziękować mojemu mężowi Tomaszowi oraz synom: Tomkowi, Piotrowi i Gustawowi, za miłość, zrozumienie i cierpliwość.